

دو فصلنامه پژوهش در آموزش ابتدایی

سال چهارم، شماره ۸، پاییز و زمستان ۱۴۰۱. صفحات: ۶۹-۸۶

تحلیل محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی بر اساس معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی-اسلامی

سید محمد قلمکاریان^{۱*}، فهیمه نصیری^۲، فاطمه شهریاری گرائی^۳

۱. دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

۲. دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، اصفهان، ایران

۳. کارشناسی ارشد، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، اصفهان، ایران

Email: * smghalamkarian@yahoo.com

اطلاعات مقاله

دریافت: ۴ دی ۱۴۰۱

پذیرش: ۱۲ اسفند ۱۴۰۱

واژگان کلیدی:

اسطوره ها، الگوها و

اندیشمندان، تحلیل محتوا،

کتاب های فارسی دوره ابتدایی

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی بر اساس معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی-اسلامی بوده است. این پژوهش از نوع کاربردی و روش آن تحلیل محتوا از نوع کمی بود. جامعه آماری این پژوهش برنامه درسی فارسی دوره ابتدایی پایه اول تا ششم ابتدایی بود. ابزار جمع-آوری اطلاعات چک لیست تحلیل محتوا بود که پس از مروری کلی بر روی کتاب های فارسی دوره ابتدایی در قالب چهار بعد شخصیتی (ادبی، علمی-فلسفی، مبارز و انقلابی، و ورزشی) در پنج مولفه تهیه و تدوین شد. روایی آن از طریق روایی محتوایی مورد بررسی قرار گرفت. یافته های پژوهش نشان داده است بیشترین میزان توجه به اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی-اسلامی مربوط به شخصیت های ادبی، سپس شخصیت های مبارز و انقلابی، و کمترین میزان توجه مربوط به شخصیت های ورزشی بوده است.

Journal of Research in Elementary Education

Volume ۴, Issue ۸, Fall and Winter ۲۰۲۲, Pages: ۶۹-۸۶

Content Analysis of Persian books in Elementary School based on the Introduction of Iranian-Islamic Myths, Patterns and Thinkers

Seyed Mohammad Ghalamkarian^{۱*}, Fahimeh Nasiri^۲, Fatemeh Shahriari-Gerayi^۳

۱. PhD in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payam Noor University, Isfahan, Iran;

۲. PhD in Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payam Noor University, Isfahan, Iran

۳. Master's degree, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Payam Noor University, Isfahan, Iran;

ARTICLE INFORMATION

Received: ۲۰ December ۲۰۲۲

Accepted: ۳ March ۲۰۲۳

Keywords:

myths, models and thinkers, content analysis, Persian books of elementary school

ABSTRACT

The aim of the current research was to analyze the content of Persian books in elementary school by introducing Iranian Islamic myths, patterns and thinkers. This quantitative-qualitative research used applied and content analysis method. The statistical population of this research was the Persian curriculum from first to sixth grade. The content analysis checklist that its content validity was approved served as a data collection instrument, prepared in five components after a general overview of Persian books in elementary school in the form of four personality dimensions (literary, scientific-philosophical, militant and revolutionary as well as athletic). The research results have shown that the greatest attention is paid to Iranian Islamic myths, models and thinkers to literary characters, then to militant and revolutionary characters, and the least attention is paid to sports figures. Regarding literary characters, the highest level of attention was assigned to the sixth grade and the lowest level to the first grade of elementary school

مقدمه

یکی از ارکان نظام تربیت، برنامه درسی و تربیتی است که به مثابه نرم‌افزار سیستم عامل این سامانه، راهبری آن را به عهده دارد. امروزه برای کمک به معلم یا مربی در راه تحقق اهداف برنامه درسی، بسته‌های یادگیری تعریف و تدوین می‌شوند. بسته یادگیری، مجموعه‌ای هماهنگ از رسانه‌های آموزشی است که شامل منابع اصلی و تکمیلی می‌باشد. کتاب درسی اصلی‌ترین جزء بسته یادگیری است که باید بر اساس برنامه و اهداف مشخص شده در اسناد بالادستی و با حجمی مشخص تدوین شود. کتاب درسی، مفهوم برنامه درسی و ساختارها را به طریقی که برای تربیت، آموزش و یادگیری مناسب است، تبیین و تفسیر می‌کند (Aminian & Mousavi, ۲۰۲۱). یونسکو (۲۰۰۵) در تعریف کتاب درسی می‌نویسد: کتاب درسی، وسیله اصلی یادگیری است که برای دستیابی به مجموعه خاصی از نتایج آموزشی طراحی شده، و از متن، تصویر یا متن و تصویر، تشکیل شده است و به طور سنتی، مجموعه چاپی مجلدی است که آسان‌سازی توالی فعالیت‌های یادگیری را هدایت و راهنمایی می‌کند. کتاب درسی، در نظام آموزشی متمرکز ایران، اهمیت ویژه‌ای دارد، به طوری که اغلب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی در چارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می‌شود (Yarmohammadian, ۲۰۱۱).

با رجوع به فرهنگ لغات انگلیسی آکسفورد در می‌یابیم که واژه هویت یا Identity ریشه در زبان لاتین دارد. Identitus که از idem یعنی تشابه و یکسانی ریشه می‌گیرد، دو معنای اصلی دارد: اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است؛ این با آن مشابه است و معنای دوم آن به معنای تمایز است. به عبارتی مفهوم هویت به طور همزمان میان افراد یا اشیاء دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد، از یک طرف شباهت و از طرف دیگر تفاوت (Jenkins, ۲۰۰۲). احساس ایرانی بودن، تعلق به سرزمین ایران و تاریخ و فرهنگ آن و متمایز بودن از دیگران، چه در دوران معاصر و چه در دوران مدرن و پیشامدرن وجود داشته است. بدین گونه است که هویت ایرانی را می‌توان «احساس وابستگی به سرزمین، تاریخ، دولت و فرهنگ ایران، شناساندن خود به دیگران و بدین وسیله متمایز دانستن خود از آنها» تعریف کرد. وجود چنین احساسی در ایران، پیشینه بسیار کهن داشته و می‌توان نشانه‌های آن را در نوشته‌های تاریخی و ادبی پیدا کرد (Ahmadi, ۲۰۱۶)؛ همچنین آگاهی و پایبندی فرد به ارزش‌های ملی، اسطوره‌های ملی و نهادها و هنجارهای ملی، میراث فرهنگی و موقعیت خاص جغرافیایی ایران، ملاک دارا بودن هویت ایرانی دانسته شده است (Razazi far, ۲۰۰۵). از جمله مؤلفه‌های هویت ایرانی، می‌توان به مؤلفه زبان و ادبیات فارسی، دلبستگی و تعلق خاطر به سرزمین مادری، ارج نهادن به آیین‌های باستانی و ملی و میهنی، علاقه و افتخار به مرز و بوم، پرچم و سرود ملی اشاره کرد (Sauveh, ۲۰۱۰). زبان و ادبیات فارسی، آینه تمام‌نمای هویت ایرانی است. ادبیات فارسی به ویژه شعر فارسی، عنصر اصلی و پایدار فرهنگ ایرانی است. در جهان امروز نیز ادبیات فارسی ارمغانی بس گران بها و پرجاذبه و کالایی پرمشتری است. امروزه تنها در سازمان ملل متحد بلکه اتفاقاً در اوج دوره مدرن و سورئال و پست مدرن و رئالیسم جادویی، زبان مولوی، نظامی، عطار و عین‌القضات کم‌کم بهتر فهمیده می‌شود و دنیای کنونی بیش از هر زمان دیگری نیاز خود را به این گنجینه سرشار از معنویت و هویت درک نموده است (Ghobadi, ۲۰۰۷).

از جمله رویکردهایی که نسبت به هویت انسان دارای نظرگاه خاص هستند، رویکرد اسلامی است که انسان را با هویتی فراتر از یک وجود جسمانی و دنیایی مطرح می‌کند و هویتی روحانی، ابدی و کمال‌گرایانه برای انسان متصور است. اسلام پایگاه فطرت را پایگاه هویت بخشی اش به انسان قرار داده است؛ به این معنا که انسان هماهنگ با آنچه به صورت فطری در نهاد وی به امانت گذاشته شده هویت خویش را تعریف می‌کند؛ در اسلام بنا بر اصل فطرت، انسان در آغاز که متولد می‌شود، در عین اینکه بالفعل نه در کی دارد و نه تصویری و نه تصدیقی و نه گرایش انسانی، در عین حال با ابعادی وجودی علاوه بر ابعاد حیوانی به دنیا می‌آید. همان ابعاد است که تدریجاً یک سلسله تصورات و تصدیقات انتزاعی و به تعبیر منطقی و فلسفی، «معقولات ثانیه» که پایه اصلی تفکر انسانی است و بدون آنها هر گونه تفکر منطقی محال است و یک سلسله گرایش‌های علوی در انسان به وجود می‌آید

و همین ابعاد است که پایه اصلی هویت و شخصیت انسانی انسان به شمار می رود (Khandan, ۲۰۰۴). هنگامی که فردی دین اسلام را پذیرفته است مسلمان است و هویت اسلامی دارد. هویت اسلامی یعنی اعتقاد و التزام ملی به انجام دادن فرائض دین اسلام و نشان دادن رفتاری که فرد را از پیروان مذهب دیگر متمایز می سازد (Khosravian, ۲۰۰۸). از نظر اندیشمند مسلمان ایرانی «دین و مذهب» در هویت، دارای جایگاه اساسی است چرا که هویت دینی بشر را به خداوند متعال متصل می کند که مبدأ و پشتوانه ای یگانه و لایتغیر است و می تواند او را در بحران ها و چالش های زندگی یاری کند (Ghayumi & Ansari, ۲۰۱۲). برخی از صاحب نظران معتقدند نیازهای اساسی آدمی بسیار است، اما مهمترین ویژگی ها و نیازهای آدمی در دنیای کنونی در تعقل، آرامش، نشاط و رضایت مندی درونی از خود است. این سخن به فرض پذیرش با انضمام پیش فرض ابتناء اسلام بر نیازهای فطری و سرشت آدمی ما را به این نتیجه می رساند که اگر نحوه مسلمانی ما با ویژگی های سرشت ما و نیازهای آن همخوانی ندارد خطا یا خطاهایی در نحوه مسلمانی ما وجود دارد. از جمله راهکارهایی که این صاحب نظران در این خصوص ارائه می دهند، عقلانی کردن نحوه مسلمانی ما است (Aref, ۲۰۱۰).

هویت ایرانی-اسلامی، شاکله ای از هویت ملی است که در آن همبستگی و انسجام بین ملت از انطباق فرهنگی و سیاسی است که در چارچوب اصول اسلامی مطرح می باشد. به عبارتی شناخت و نحوه تفکر افراد در خصوص ارزش ها، هنجارها، اعتقادات، باورها و نگرش ها که بر مبنای مولفه های ایرانی و مبتنی با موازین اسلامی است را هویت ایرانی-اسلامی می نامیم. هویت ایرانی و هویت اسلامی نمی توانند جایگزین همدیگر شوند، بلکه مانند دو لایه همدیگر را پوشش می دهند یعنی در درجه نخست یک لایه هویت ایرانی و ملی وجود دارد و در طی روندی که داشته یک لایه ایدئولوژیکی فراملی اسلامی بر روی آن کشیده شده است و به تدریج در هم امتزاج پیدا کرده اند و تفکیک ناپذیر گشته اند (Gheysari, ۲۰۰۷). اساطیر یا افسانه های ایران به مجموعه افسانه های ایرانیان اشاره می دارد. این افسانه ها ریشه ی آریایی داشته و تا میزان بسیار بالایی میان اقوام ایرانی و هندی وجه اشتراک دارد. افسانه های ایران، از یک اصل و منشأ آریایی مشتق شده است. در آغاز هزاره یکم پیش از میلاد، زرتشت اصلاحاتی را در عقاید و در پی آن اساطیر ایرانی پدید آورد. با وجود این، در قسمت های متاخر اوستا مانند یشت ها، عقاید و باورهای پیش از زرتشت ایرانیان وارد دین شده که به عنوان منشأ و منبع شناخت اساطیر ایرانی به کار می رود. این اساطیر مبتنی بر مظاهر خوب و بد بوده و تاریخ روایی خاصی دارند که از تاریخ ثبت شده سرزمین ایران متفاوت است. اساطیر ایران به جز اساطیر منعکس شده در اوستای متأخر به صورت محدود در سنگ نبشته های پارسی باستان و متون غیر ایرانی به ویژه یونانی آمده است (Sabzevari & Mohammadi, ۲۰۱۴).

در فرهنگ ایرانی همانند دیگر فرهنگ ها و اقلیم ها شاهد داستان های اساطیری بسیاری هستیم که در آداب و باورهای فرهنگی مان ریشه دوانده و به گونه های مختلف ادبی و فرهنگی دیده می شود و در طول تاریخ فرهنگی ادبی مان بر متن های بعد از خود تاثیر گذاشته و حتی در برخی موارد تبدیل به اسطوره های فراملی شده است. اسطوره ها غالباً به دلیل خاصیت لازمانی و لامکانی خود و قابلیت انتقال به اکنون و آینده دارای مضامینی است که موجب تداوم عناصر فرهنگی هر جامعه بر خاسته از آن در طول زمان ها می شود. به همین دلیل در راستای حفظ و تداومش باید بسیار تلاش کرد چرا که اسطوره ها در صورت تکرار نشدن فراموش و از بین می روند. برخی روایت ها بر این باورند که اساطیر ایرانی به دلیل موقعیت مرکزی ایران زمین در گذشته که گذرگاه تجاری و نظامی رابطه باختر با خاور از راه آب و خاک بوده موجب تاثیر پذیری از دیگر فرهنگ ها شده، اما در اساطیر ایرانی جهان بینی که هر فرد به طور مستقل در موقعیت های ویژه دارا است کاملاً متفاوت از جهان بینی های دیگر حماسه ها است. اما در مواقعی شرایط اجتماعی مشابه به زایش اساطیر همخوان در قلمرو های همسایه منتهی می شود. به طور مثال در

اساطیر یونانی خدایان بازیگران و هدایت گرهای اصلی بر پهنه روزگارند و آدمیان مانند عروسک های بی اراده در دست ایشان می مانند و محتوای اساطیری شان غالب اداری مضامین اخلاقی نیست (Zandvakili, ۲۰۱۶).

حجم زیادی از اطلاعات در اطراف ما وجود دارد که می توانیم از آن ها برای فهم زندگی اجتماعی استفاده کنیم. از تحلیل محتوا برای بررسی دقیق اطلاعات و همچنین آشکار کردن معنای پنهان آن ها و حتی برای کاربرد برخی اصطلاحات و کلمات از تحلیل محتوا استفاده می شود (Momeni rad et al, ۲۰۱۳). در واقع در علوم اجتماعی، تحلیل محتوا یکی از مهم ترین تکنیک های پژوهشی است که به دنبال شناخت داده ها به عنوان پدیده های نمادین است نه به عنوان مجموعه ای از رویدادهای مادی و بدون آنکه در واقعیت اجتماعی اختلال ایجاد کند، به تحلیل آن ها می پردازد. در روش های علوم طبیعی ضرورتی ندارد که به معنا، دلالت، پیامدها و نیت توجه شود و در روش های علوم اجتماعی برای سهولت کار به این پدیده های نمادین توجهی نمی شود. اما در مورد اهمیت نمادها در جامعه، هیچکس تردیدی ندارد. امروزه تحلیل محتوا تقریباً در نقطه عطفی قرار دارد که قدمت آن به علاقمندی روزنامه نگاران به اعداد و ارقام برمی گردد با این نگاه که بیان کمی نسبت به بیان کیفی متقاعد کننده تر می باشد (Krippendorff, ۲۰۱۸). در همه شکل های ارتباطات می توان از روش های تحلیل محتوا استفاده کرد. از جمله منابعی که در این روش مورد بررسی قرار می گیرند؛ کتاب، مجله، شعر، روزنامه، آواز، نقاشی، سخنرانی، نامه ها، قوانین، اساس نامه ها و اجزا یا مجموعه های وابسته به آنها می باشند. تحلیل محتوا روشی برای تحلیل پیام های ارتباطی متنی، شفاهی، صوتی و تصویری است (Bakhtiar, ۲۰۱۸). همچنین از روش تحلیل محتوا می توان برای بررسی گونه های مختلفی از پیام های موجود در آثار ادبی، مقاله ها، اسناد رسمی، خطابه ها، اعلامیه های سیاسی، گزارش های اجتماعات، برنامه های شنیداری و دیداری و ... استفاده کرد (Rezvani, ۲۰۱۰). اولین بار از روش تحلیل محتوا برای تحلیل سرودها، روزنامه ها مجلات، تبلیغات و سخنرانی های سیاسی در قرن نوزدهم استفاده شد. امروزه، تحلیل محتوا در ارتباطات، روزنامه نگاری، جامعه شناسی، روان شناسی و تجارت دارد قدمتی طولانی دارد که با مرور زمان به تکنیک ها و روش های مختلفی مجهز شده است (Momeni rad et al, ۲۰۱۳).

قبری و همکاران (Ghanbari et al, ۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوا کتاب های مطالعات اجتماعی دوره متوسطه از حیث کاربرد مفهوم هویت که با روش تحلیل محتوا انجام دادند نتیجه گرفتند که: در کل کتاب ها، مقوله هویت ملی (افتخار به ملیت، توجه به فرهنگ و تاریخ کشور، احساس نزدیکی به هموطنان و دلسوزی برای کشور، اهمیت قائل شدن برای موسیقی، پرچم، لباس، زبان و سایر نمادهای ملیت، افتخار به مفاخر و شخصیت های ملی خود) ۶۴ واحد (۱۴/۱۳) است، که نسبت به هویت دینی، هویت جمعی و هویت فرهنگی کمتر می باشد.

صالحی عمران و همکاران (Salehi omran et al, ۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان تحلیل محتوا کیفی کتاب های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه های میراث فرهنگی طی بررسی کتاب های درسی فارسی (خوانداری)، فارسی (نوشتاری)، علوم، هدیه های آسمانی، قرآن و مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی که با روش کیفی انجام دادند نتیجه گرفتند که با وجود این که یک بخش از کتاب فارسی این دوره با عنوان "ملی میهنی" تدوین شده و اشاره مختصری به مفاخر ملی، اساطیر، آداب و رسوم و جشن های ملی در کتاب های دیگر این دوره شده است، اما به دلیل اهمیت موضوع و همچنین اهداف مصوب دوره ابتدایی هنوز در راستای آموزش میراث فرهنگی ضعف اساسی احساس می شود و نیاز به انسجام بیشتر آموزش مؤلفه های میراث فرهنگی دیده می شود.

نجارنهادی و قربانعلی زاده (Najar nahavandi & Ghorbanalizadeh, ۲۰۱۴) طی پژوهشی با عنوان تحلیلی بر هویت ملی در کتب درسی (مطالعه موردی مطالعات اجتماعی) که با روش تحلیل محتوا کمی و کیفی انجام دادند نتیجه گرفتند که به مولفه های هویت ملی (نمادها، ارزشها، میراث فرهنگی، مشاهیر و شخصیت ها و وقایع و رخدادها) در هر دو کتاب (کتاب اجتماعی قبل از تحول و کتاب مطالعات اجتماعی) به طور نامتوازن پرداخته شده است. کتاب اجتماعی بیشتر به بعد مشاهیر و شخصیت ها ۴۴.۳۷٪ و کتاب مطالعات اجتماعی بیشتر به ارزش ها ۸۵.۵٪ پرداخته است. بی توجهی به مشاهیر و وقایع ملی، حذف ارزش های سیاسی، توجه بیشتر به ارزش های اجتماعی، اخلاقی و مذهبی از ویژگی های کتاب اجتماعی در دوره تحول بنیادین می باشد.

هاشمی و قربانعلی زاده (۲۰۱۳, Hashemi & Ghorbanalizadeh) در پژوهشی با عنوان هویت ملی در کتب درسی جامعه شناسی ۱ و ۲ نتیجه گرفتند که شخصیت ها و مشاهیر همواره وزنه مهمی در هویت ملی کشورها هستند. در هر دو کتاب مجموعاً ۲۰ اسم نامبرده شده است. در جامعه شناسی ۱ تصاویر ابن سینا، فارابی و علامه طباطبایی استفاده شده و نظریات فارابی و علامه طباطبایی نیز در متن مکرر اشاره شده است. اما به شخصیت های علمی معاصر اصلاً اشاره ای نشده است. در جامعه شناسی ۲ تنوع بیشتری از مشاهیر و شخصیت ها مشاهده می گردد. به جز شخصیت های اسطوره ای و هنری از انواع شخصیت های مصادیقی نیز در کتاب اسم برده شده است اما تنوع شخصیت های سیاسی بر سایر شخصیت ها غلبه دارد. در کتاب جامعه شناسی ۲ به مشاهیر ورزشی نیز اشاره شده است.

رجایی دستغیب (۲۰۱۳, Rajayi dastqei) در پژوهشی با عنوان بررسی جایگاه دانشمندان مسلمان و ایرانی در کتابهای درسی شیمی دوره متوسطه نتیجه گرفتند که بیشترین فراوانی ملیت دانشمندان معرفی شده در این کتاب ها به ترتیب مربوط به ملیت های انگلیسی، آلمانی، فرانسوی و آمریکایی می باشد. هم چنین معرفی دانشمندان غیرمسلمان در کتاب دوم بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و فقط دو تصویر از دانشمندان مسلمان و ایرانی در کتاب شیمی سوم وجود دارد.

عبدی و لطفی (۲۰۰۸, Abdi & Lotfi) در پژوهشی با عنوان جایگاه هویت ملی در کتب درسی آموزش و پرورش که با به روش تحلیل محتوا انجام دادند؛ یافته ها نشان داد کتب تاریخ دوره دبیرستان (تاریخ ایران و جهان ۱، تاریخ ایران و جهان ۲، تاریخ شناسی و تاریخ معاصر ایران)، فاقد رویکرد و محتوای لازم برای تقویت هویت ملی است. بخشی از این هویت را قهرمانان، شخصیت و فرزندان تشکیل می دهد.

کتاب های درسی به عنوان مهمترین و مؤثرترین رسانه های نوشتاری آموزشی، فعالیت های گوناگون تربیتی و آموزشی را پیوند می دهند و از پدیده های آموزشی دو قرن اخیر محسوب می شوند. این کتاب ها از مهمترین مراجع و منابع یادگیری هستند و مواد اصلی برنامه درسی را تشکیل می دهند (Askari, ۲۰۲۱). محتوای کتاب آموزشی باید یادگیری را تسهیل و موجب عمق بخشی و تحکیم آن گردد. همچنین باید بر پایه ویژگی های نظام تربیتی جمهوری اسلامی، از جمله آگاهی بخشی به دانش آموز برای شناساندن ارزش ها، میراث فرهنگی ملت و ارتقای توانمندی لازم برای حفظ عوامل، عناصر، فرهنگ ملی و هویت منطبق باشد. یکی از انواع هویت که به معنای احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک در اجتماع ملی (جامعه کل) می باشد هویت ملی است. این مفهوم با شاخص هایی چون: افتخار به ملیت، توجه به فرهنگ و تاریخ کشور، احساس نزدیکی به هموطنان و دلسوزی برای کشور، اهمیت قائل شدن برای موسیقی، پرچم، لباس، زبان و سایر نمادهای ملیت و بویژه افتخار به مفاخر و شخصیت های ملی خود و احترام به آنها، سنجیده میشود (Ghanbari, Ghadimi & Ramshani, ۲۰۱۸).

کتاب های درسی منعکس کننده هدف های تربیتی مطلوبی هستند که سیاستگذاران نظام آموزش و پرورش در جستجوی دستیابی به آنها می باشند. این منابع آموزشی، در سیستم های آموزشی متمرکز اهمیتی چند برابر پیدا می کنند. در راستای شکل گیری هویت ملی دانش آموزان، بویژه شناخت مشاهیر و شخصیت های اسلامی، ملی و میهنی کتاب های درسی نقش تعیین کننده ای را در تکرار و تنفیذ هویت به خصوص هویت ملی ایفا می کنند. کودک در جریان تربیت در دوره های ابتدایی و راهنمایی نخستین مفاهیم و انگاره های مربوط به هویت قومی و ملی را می آموزد و رابطه عاطفی خردمندانه "خود" را با دیگران آشنا و نا آشنا، درونی می سازد و "من" فردی را با "مای" خانوادگی و به تدریج به "مای" قومی - ایلی و بالاخره به "مای" ملی - دینی و در نهایت "مای" جهانی اعتلا می بخشد (Jadidi mohammadabadi, ۲۰۱۵). به طور کلی تقویت هویت ملی در دانش آموزان یکی از اساسی ترین مسائل پیش روی آموزش و پرورش کشور به شمار می رود. با توجه به چالش هایی که امروزه هویت ملی ایران با آن مواجه است انتظار می رود

مسئولان امر، بیشتر به مقوله هویت ملی توجه نموده و در تقویت غرور ملی و تزریق هویت ملی در کودکان و نوجوانان تلاش نمایند (Abaszadeh & Marzbali, ۲۰۲۰). بر این اساس نهاد آموزش و پرورش می بایست در اهداف نظام آموزش تحولی در

جهت تکوین هویت ملی در نهاد دانش آموزان صورت دهد و برای تثبیت آن در باور آنان، برنامه ریزی های مختلف و اصولی به عمل آورد. باتوجه به کثرت جمعیت کودکان و همه گیر بودن آموزش تا پایان دوره متوسطه، فرصت مناسبی برای تقویت هویت ملی گروه مخاطب برای دست اندرکاران آموزش و پرورش وجود دارد (Hashemi & Ghorbanalizadeh, ۲۰۱۴). با توجه به این که آموزش و پرورش با حضور میلیون‌ها دانش آموزان در گستره‌ی خود یکی از زیربنایی ترین نهادهای کشور را به خود اختصاص داده است، بنابراین می بایست با نگاهی عمیق و سیستمی به پرورش افراد پردازد تا آن ها آمادگی روانی و رفتاری به منظور زندگی اولیه مدنی و شهروندی خود را پیدا نموده و تعلق و علاوه به میهن و زندگی در آن را در نزد خود پرورانده و به عبارتی، برنامه ریزی آموزشی باید به گونه ای باشد که دانش آموز پس از فراغت از تحصیل، در خود غرور ملی و افتخار به ایرانی بودن را احساس کند (Beheshti & Haghmoradi, ۲۰۱۷).

کتاب درسی از مهمترین و در دسترس ترین رسانه های آموزشی می باشد که نقش موثری را در نظام تعلیم و تربیت ایفا می کند. کتاب های درسی باید هم دانش و آگاهی های لازم را به منظور بالا بردن قدرت تجزیه و تحلیل فراگیران افزایش دهد و هم اینکه با معرفی مشاهیر و شخصیت های اسلامی، فلسفی و علمی از نظر عاطفی احساس مثبت آنان به هویت ملی در سطوح بالای عاطفی را ایجاد نماید. از آنجایی که کتاب درسی مبنای تمامی آزمون ها و گزینش ها می باشد. لذا باید دارای معیارها، اصول و ضوابط خاصی باشد که وجود آنها در فرآیند طراحی کتاب های درسی ضروری است. چرا که باید دانش آموزان را به اهدافی که در اسناد بالا دستی بویژه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تعیین شده برسانند. یکی از روش های پژوهشی که برای کتاب های درسی به کار میرود، تحلیل محتوا است. این امر می تواند نقاط قوت و ضعف احتمالی کتاب های درسی را برای اصلاح و تغییر احتمالی محتوا، متناسب با اهداف تعیین شده و اصول علمی پیشنهاد کرده و همچنین شیوه ی درست طراحی را در اختیار مدیران و برنامه ریزان و مولفان کتاب های درسی قرار دهد، در همین راستا این پژوهش به کمک تکنیک تحلیل محتوا در صدد است تا میزان توجه به معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی-اسلامی که یکی از مولفه های هویت ملی می باشند را در کتابهای فارسی دوره ابتدایی بررسی نموده و به این سوال پاسخ دهد که تا چه میزان در کتاب های فارسی دوره ابتدایی به معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی اسلامی توجه شده است؟

اهداف تحقیق

۱. تعیین میزان توجه به معرفی شخصیت های ادبی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی.
۲. تعیین میزان توجه به معرفی شخصیت های علمی-فلسفی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی.
۳. تعیین میزان توجه به معرفی شخصیت های مبارز و انقلابی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی.
۴. تعیین میزان توجه به معرفی شخصیت های ورزشی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی.

روش شناسی پژوهش

از آنجایی که پژوهش حاضر به تحلیل محتوای کتاب های فارسی دوره ابتدایی بر اساس معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی-اسلامی پرداخته است لذا این پژوهش به لحاظ هدف در زمره پژوهش های کاربردی است. روش مورد استفاده در این پژوهش تحلیل محتوا از نوع کمی است. جامعه آماری پژوهش حاضر کتاب های فارسی دوره ابتدایی پایه های اول تا ششم بودند که در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ تدریس می شده اند. داده های مورد نیاز در این پژوهش به شیوه مطالعات نظری و بررسی اسنادی جمع آوری شدند. پژوهش فوق در سه مرحله اجرا شد که در مرحله اول، مؤلفه ها یا شاخص ها با مطالعه در ادبیات نظری بحث و دیدگاه صاحب نظران برای هر کدام استخراج شد و منجر به تهیه فهرست مقوله ها یا چک لیست تحلیل شد. واحد تحلیل این پژوهش صفحات کتاب درسی بود که مشتمل بر متن، پرسش ها، تمرین ها و فعالیت ها، نمودارها و تصاویر می باشد که

مضمون های مرتبط به موضوع های مورد بحث در آنها وجود دارد. انتخاب سیستم شمارش می تواند براساس فراوانی، حضور مضمون ها، وزن دهی یا شدت تعیین گردد که در این پژوهش، سیستم شمارش به صورت حضور مضمون ها در هر یک از صفحات کتاب های نمونه آماری می باشد. به این ترتیب، در این پژوهش چگونگی شمارش بر مبنای حضور مقوله مورد نظر در هر یک از صفحات کتاب به صورت متن، پرسش و... می باشد. در مرحله دوم برای کتاب های مورد مطالعه جدولی ترسیم و فراوانی صفحات برحسب مؤلفه ها تعیین شد. در مرحله سوم فراوانی میزان توجه هر یک از کتاب های درسی به مؤلفه های اشاره شده با اتکا به آمار توصیفی حاصل شد. ابزار گردآوری داده ها در این پژوهش چک لیست تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی بوده است. این چک لیست در خصوص معرفی شخصیت های ادبی، دینی، سیاسی، علمی و فلسفی، مبارز و انقلابی، هنری و ورزشی در کتاب های فارسی تهیه شده است. در این چک لیست در رابطه با هر شخصیتی پنج مؤلفه (۱) فقط ذکر اسم شخصیت، (۲) بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و...)؛ (۳) معرفی آثار مکتوب؛ (۴) معرفی فعالیت ها و (۵) ارائه نمونه آثار آورده شده است.

چک لیست فراوانی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی اسلامی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی

شخصیت ها	مؤلفه ها	متن	تصویر	فعالیت
شخصیت های ادبی	۱- فقط ذکر اسم شخصیت			
	۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و...)			
	۳- معرفی آثار (مکتوب)			
	۴- معرفی فعالیت ها (نوع فعالیت)			
	۵- نمونه آثار			
شخصیت های دینی	۱- فقط ذکر اسم شخصیت			
	۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و...)			
	۳- معرفی آثار (مکتوب)			
	۴- معرفی فعالیت ها (نوع فعالیت)			
	۵- نمونه آثار			
شخصیت های سیاسی	۱- فقط ذکر اسم شخصیت			
	۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و...)			
	۳- معرفی آثار (مکتوب)			
	۴- معرفی فعالیت ها (نوع فعالیت)			
	۵- نمونه آثار			
شخصیت های علمی و فلسفی	۱- فقط ذکر اسم شخصیت			
	۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و...)			
	۳- معرفی آثار (مکتوب)			

۴- معرفی فعالیت‌ها (نوع فعالیت)	
۵- نمونه آثار	
۱- فقط ذکر اسم شخصیت	
۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات	
و ..)	شخصیت های مبارز و
۳- معرفی آثار (مکتوب)	انقلابی
۴- معرفی فعالیت‌ها (نوع فعالیت)	
۵- نمونه آثار	
۱- فقط ذکر اسم شخصیت	
۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات	
و ..)	شخصیت های هنری
۳- معرفی آثار (مکتوب)	
۴- معرفی فعالیت‌ها (نوع فعالیت)	
۵- نمونه آثار	
۱- فقط ذکر اسم شخصیت	
۲- بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات	
و ..)	شخصیت های
۳- معرفی آثار (مکتوب)	ورزشی
۴- معرفی فعالیت‌ها (نوع فعالیت)	
۵- نمونه آثار	

روایی آن از طریق روایی محتوایی توسط متخصصان و کارشناسان بررسی و تایید شد. واحد تحلیل محتوا، تصاویر و فعالیت ها بوده است. برای سنجش پایایی ابزار پژوهش، از روش ویلیام اسکات^۱ استفاده شد، به منظور سنجش پایایی، ده درصد از کل محتوای کتاب های مورد بررسی، به روش تصادفی نمونه گیری و در زمینه تحلیل مفاهیم در معرض کد گذاری مجدد پژوهشگر دوم قرار گرفت. البته راهنمایی های لازم در خصوص چک لیست و مقوله ها به پژوهشگر دوم ارائه شد. قرار به منظور سنجش پایایی، تحلیل مفاهیم در معرض کد گذاری مجدد پژوهشگر دوم قرار گرفت. سپس با محاسبه درصد توافق مورد انتظار، درصد توافق مشاهده شده بین دو کدگذار، ضریب قابلیت اعتماد با بهره گیری از فرمول اسکات محاسبه شد که در نهایت ضریب پایایی برابر ۰.۸۱ محاسبه گردید. داده های حاصل با استفاده از شیوه کمی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از آنجایی که در این پژوهش کتاب های فارسی دوره ابتدایی مورد بررسی قرار گرفته و نمونه گیری نیز صورت نگرفته است در رویکرد کمی از جداول فراوانی و نیز از آمار توصیفی شامل جداول فراوانی استفاده شده است.

^۱ - Scott

یافته های تحقیق

- تا چه میزان به معرفی شخصیت های ادبی ایرانی-اسلامی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

جدول (۱): توزیع فراوانی شخصیت های ادبی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی

مجموع	پایه های تحصیلی						مؤلفه ها
	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	اول	
۱۲۳	۲۹	۳۰	۱۷	۲۰	۱۴	۱۳	اسم شخصیت
۱۱	۳	۳	۱	۱	۳	--	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)
۲۲	۹	۷	۳	۱	۲	--	معرفی آثار (مکتوب)
۲	۱	-	-	۱	-	--	معرفی نوع فعالیت (شاعر، نویسنده و..)
۱۱۲	۲۹	۲۵	۱۵	۱۷	۱۳	۱۳	نمونه آثار یا فعالیت
۲۷۰	۷۱	۶۵	۳۶	۴۰	۳۲	۲۶	مجموع

همانطور که داده های جدول (۱) نشان می دهد در خصوص معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی اسلامی در کتاب های فارسی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی مجموعاً ۲۷۰ مورد در خصوص معرفی شخصیت های ادبی آورده شده است که از این بین بیشترین فراوانی (۱۲۳ مورد) مربوط به ذکر نام شخصیت ها و کمترین فراوانی (۲ مورد) مربوط به معرفی نوع فعالیت بوده است. در بین پایه های مختلف تحصیلی نیز بیشترین فراوانی (۷۱ مورد) توجه به شخصیت های ادبی در کتاب فارسی پایه ششم و کمترین فراوانی (۲۶ مورد) مربوط به کتاب فارسی پایه اول ابتدایی بوده است.

جدول (۲): شخصیت های ادبی و آثار آنها در کتابهای فارسی دوره ابتدایی

پایه	مؤلفه ها	شخصیت
اول	اسم شخصیت	پروین دولت آبادی، افسانه شعبان نژاد، محمود کیانوش، مصطفی رحماندوست، اسدالله شعبانی، عباس یمنی شریف، ناصر کشاورز، جعفر ابراهیمی، کبری هاشمی، علی اصغر نصرتی و شکوه قاسم نیا
نوع فعالیت	شعر	خدای مهربان، راه مدرسه، سیزوسیزوسیز، انار، مهربان تر از مادر، زردآلو، ای ایران، ما کودکانیم، جشن در آسمان، دریا، جشن بهمن، پیغمبر ما، شادیم و پاک و خندان
	داستان	--
دوم	اسم شخصیت	نظامی، عباس یمنی شریف، سعدی، ناصر کشاورز، محمود کیانوش، جعفر ابراهیمی، افشین علا، فردوسی، حافظ، مصطفی رحماندوست، محمود پور وهاب، عباس یمنی شریف، مهدی آذر یزدی
	نوع فعالیت	شعر
	داستان	راه سلامتی، روباه و خروس
	بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	آرمگاه فردوسی در توس، آرامگاه حافظ در شیراز
معرفی آثار یا فعالیت	گلستان، شاهنامه، مرزبان نامه	

سوم	اسم شخصیت	محمود پور وهاب، ناصر کشاورز، سرور کتبی، اسدالله شعبانی، بهاره نیکخواه، مجید ملامحمدی، شکوه قاسم نیا، قیصر امین پور، فریا کلهر، فاطمه سلحشور، نسرین صمصامی، سعدی، عباس یمینی شریف، محمدتقی بهار، مژگان‌بامرندی، محمود کیانوش، سیاوش شایان، بیوک ملکی، ایرج میرزا
	نوع فعالیت	شعر
	داستان	خداوند رنگین کمان، پدر بزرگ، هم بازی، مثل باران، لحظه سبز دعا، نقاش دنیا، ایران عزیز، وطن، دریا، بهاران، نیایش
		داستان
		تنگ بلور، مورچه ریزه، پری کوچولو، بوی نرگس، حوض فیروزه ای، خواب خلیفه، بوس سیب و یاس، اگر جنگل نباشد
	بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	اشاره به زندگینامه سعدی، آرامگاه وی در شیراز
	معرفی آثار (مکتوب)	گلستان و بوستان
چهارم	اسم شخصیت	پروین دولت آبادی، پروین دولت آبادی، شکوه قاسم نیا، شکوه قاسم نیا، حبیب یغمایی، محمد میر کیانی، مولوی، سوسن طاق‌دیس، گلچین گیلانی، طیبه دلقندی، محمدحسین بهجت تبریزی (شهریار)، قیصر امین پور، عبدالرحمان جامی، پروین اعتصامی، اصغر میرخدوی، ایرج میرزا، فردوسی، حمیدرضا منتظر ابدی
	نوع فعالیت	شعر
	داستان	خدا، خبر داغ، روباه و زاغ، باران، همای رحمت، اتفاق ساد، لطف حق، امید، شیر و موش، خرد و دانش، نیایش
		داستان
		ارزش علم، رهایی از قفس، قدم یازدهم، انتظار، نگاه پنهان، ادب از که اموختی، هفت مروارید سرخ،
	معرفی آثار (مکتوب)	مثنوی معنوی، گلستان، شاهنامه
پنجم	اسم شخصیت	سعدی، نظامی، پروین دولت آبادی، مهدی مراد حاصل، محمد میرکیانی، فردوسی، اسدالله شعبانی، علی اکبر دهخدا، حافظ، ناصر خسرو، محمد عوفی، حسین گل گلاب، هوشنگ ابتهاج، جلال الدین محمد (مولوی)، نظامی عروضی، بیوک ملکی، محمدجواد محبت، رضا حجت، محمد تقی بهار (ملک الشعرا بهار)، پروین اعتصامی، جامی، احمد بهمنیار
	نوع فعالیت	شعر
	داستان	ای همه هستی ز تو پیدا شده، رقص باد خنده جنگل، فصل خدا، خرد راهنمای و خرد دلگشای، وطن دوستی، سرای امید، بال در بال پرستوها، کاجستان، چشمه و سنگ، کرا و تلاش،
		داستان
		راز گل سرخ، رازی و ساخت بیمارستان، چنار و کدوبن، زیرکی، دفاع از میهن، فردوسی فرزند ایران، بوعلی و بنگ گاو، بال در بال پرستوها، حکمت، همه چیز را همگان دانند، جوان و راهزن،
	بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	تصویر آرامگاه سعدی، تصویر آرامگاه حافظ، تصویر فردوسی،
	معرفی آثار (مکتوب)	گلستان، بوستان، مخزن الاسرار، شاهنامه، سبحة الابرار، فیه مافیه، کلبه و دمنه، مرد هزار ساله، مثنوی معنوی،
ششم	اسم شخصیت	شیخ محمود شبستری، ابوعلی بلعمی، سعدی، اکبری شلدره، ابوالقاسم حالت، محمدبن علی ظهیری سمرقندی، واعظ کاشانی، نظامی، فردوسی، محمد رضا سرشار، سعدی، نادر ابراهیمی، ابو محمد امام محمدعزالی، ایرج میرزا، محمد رضا ترکی، علی اکبر دهخدا، معین، باباطاهر، سید حسن حسینی، مصطفی علی پور، بهروز رضایی کهریز، جلال الدین محمد مولوی، سلمان هراتی، بهمنیار، عنصر المعالی کیکاوس، خواجه نظام الملک توسی، محمد حسین بهجت تبریزی، مصلح الدین سعدی شیرازی، قیصر امین پور، مهدی آذر یزدی،

پروین اعتصامی، کمال الدین حسین واعظ کاشفی، فردوسی، ابوالفضل بیهقی، هوشنگ مرادی کرمانی، نظامی	
نوع و نمونه	شعر
تالیف	به نام آنکه جان را فکرت اموخت، ای مادر عزیز، سخن، علم و عمل، ای وطن، همه از خاک پاک ایرانیم، باران، شیرخدا، راز زندگی، میوه هنر، به گیتی به از راستی پیشه نیست، نیایش
داستان	پنجره های شناخت، هدهد، هوشیاری، داستا من وشما، هفت خان رستم، دوستان همدل، انواع مردم، دریاقلی، زندگینامه عطار و جلال الدین محمد، درخت علم، شهدا خورشیدند، مشاوره، عمر گرنامه، پیاده و سوار، آوای گنجشکان،
بیان زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	محل تولد دخندا و زندگینامه او، آرامگاه دهخدا ابن بابویه
معرفی آثار (مکتوب)	گلشن راز، تاریخ بلعمی، سندباد نامه، انوار سهیلی، گلستان، شاهنامه، کیمیای سعادت، مثنوی معنوی، قابوس نامه، فتوت نامه سلطانی، تاریخ بیهقی

همانطور که داده های جدول (۲) نشان می دهد در بین شخصیت های ادبی نیز بیشترین میزان توجه در کتابهای پایه ششم و کمترین میزان توجه به کتابهای فارسی پایه های اول و دوم ابتدایی تعلق داشته است. ذکر اسامی شخصیت ها و ارائه نمونه ای از آثار و فعالیت های آنان بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و معرفی نوع فعالیت آنها کمترین فراوانی را دارا می باشد. در معرفی آثار مکتوب یا همان کتاب هایی که توسط این شخصیت ها به رشته تحریر در آمده است نیز بیشترین معرفی کتاب ها در پایه های پنجم و ششم بوده و در پایه اول معرفی کتابی صورت نگرفته است. در خصوص معرفی نوع فعالیت و اینکه شخصیت مورد نظر شاعر بوده یا داستان نویس مطالب خیلی کمی ارائه شده و می توان این را به عنوان یک نقطه ضعف کتاب های درسی در نظر گرفت که از شخصیت های ادبی را نام برده ولی هیچگونه اطلاعات دیگری در این خصوص ارائه ننموده است، در حالی که این افراد به عنوان بخشی از هویت ملی و هویت ایران اسلامی تلقی می شوند، بنابراین بایستی اهتمام بیشتری در معرفی آنان صورت می گرفت.

- تا چه میزان به معرفی شخصیت های علمی- فلسفی ایرانی- اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

جدول (۳): توزیع فراوانی اسامی شخصیت های علمی- فلسفی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی

مجموع	پایه های تحصیلی						مؤلفه ها
	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	
اسم شخصیت	--	--	--	۲	۷	۱	۱۰
شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	--	--	--	۲	۷	۱	۱۰
نوع فعالیت (شاعر، نویسنده و..)	--	--	--	۲	۷	--	۹
معرفی آثار (مکتوب)	--	--	--	--	--	--	--
نمونه آثار یا فعالیت	--	--	--	۲	۱	--	۳
مجموع	--	--	--	۸	۲۲	۲	۳۲

همانطور که داده های جدول (۳) نشان می دهد در خصوص معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی اسلامی در کتابهای فارسی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی مجموعاً ۳۲ مورد در خصوص معرفی شخصیت های علمی فلسفی آورده شده است که در بین پایه های مختلف تحصیلی نیز بیشترین فراوانی (۲۲ مورد) توجه به شخصیت های علمی فلسفی در کتاب فارسی پایه پنجم و کمترین فراوانی (۲ مورد) مربوط به کتاب فارسی پایه های ششم ابتدایی بوده است.

جدول (۴): شخصیت های علمی-فلسفی و آثار آنها در کتاب های فارسی دوره ابتدایی

پایه	مؤلفه ها	شخصیت
اول	اسم شخصیت	--
دوم	اسم شخصیت	--
سوم	اسم شخصیت	--
چهارم	اسم شخصیت	جبار باغچه بان، ابوریحان بیرونی
	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	زندگی نامه از تولد تا بزرگسالی جبار باغچه بان، زندگینامه مختصری از ابوریحان بیرونی
	فعالیت	فعالیت باغچه بان در راه اندازی مدرسه ناشنویان
پنجم	اسم شخصیت	رازی، خواجه نصیر الدین توسی، خواجه نظام الملک، بوعلی سینا
	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	آرمگاه بوعلی سینا
	فعالیت	داستان ساخت بیمارستان، اقدامات خواجه نصیر الدین توسی، اقدامات خواجه نظام الملک توسی (ساخت رصد خانه) اقدام بوعلی سینا در بهبود بیماری که گاو شده بود
ششم	اسم شخصیت	ابوعلی سینا، بهمنیار، بزرگمهر
	فعالیت	داستانی از بزرگمهر درباره پیامبر

همانطور که داده های جدول (۴) نشان می دهد مشاهده می شود که تا حدی به شخصیت های علمی فلسفی در کتابهای درسی فارسی دوره ابتدایی توجه شده است. البته این توجه از پایه چهارم شروع شده است. زیرا هم مهارت خواندن دانش آموز تقویت شده و هم دانش آموز در دروس دیگر با برخی از این شخصیت ها نیز آشنا شده است. بیشترین تعداد شخصیت های علمی فلسفی در پایه پنجم معرفی شده اند؛ افرادی چون جبار باغچه بان و ابوریحان بیرونی، رازی، خواجه نصیر توسی، خواجه نظام الملک و بوعلی سینا، بهمنیار و بزرگمهر از جمله این افراد می باشند که در کتاب های فارسی پایه های چهارم، پنجم و ششم بدانها اشاره شده و به برخی فعالیت های آنان همچون راه اندازی مدرسه ناشنویان، رصد خانه، ساخت بیمارستان اشاره شده است.

- تا چه میزان به معرفی شخصیت های مبارز و انقلابی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

جدول (۵): توزیع فراوانی اسامی شخصیت های مبارز و انقلابی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی

مجموع	پایه های تحصیلی					
	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
اسم شخصیت	--	--	۹	۲	۷	۱
	۱۹					

نوع فعالیت (شاعر، نویسنده و..)	--	--	۵	۷	۱	۱۳
شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	--	--	۵	۷	۱	۱۵
معرفی آثار (مکتوب)	--	--	--	--	--	--
نمونه آثار یا فعالیت	--	--	۵	۷	--	۱۴
مجموع	--	--	۲۴	۲۸	۳	۶۱

همانطور که داده های جدول (۵) نشان می دهد در خصوص معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی اسلامی در کتاب های فارسی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی مجموعاً ۶۱ مورد در خصوص معرفی شخصت های مبارز و انقلابی آورده شده است که در بین پایه های مختلف تحصیلی نیز بیشترین فراوانی (۲۸ مورد) توجه به شخصیت های مبارز و انقلابی در کتاب فارسی پایه پنجم و کمترین فراوانی (۳ مورد) مربوط به کتاب فارسی پایه های ششم ابتدایی بوده است.

جدول (۶): شخصیت های مبارز و انقلابی و آثار آنها در کتاب های فارسی دوره ابتدایی

پایه	مؤلفه ها	شخصیت
اول	اسم شخصیت	--
دوم	اسم شخصیت	--
سوم	اسم شخصیت	سهام خیام، حسین فهمیده، حسین امیدزاده، عباس بابایی، عباس دوران علی اکبر شیرودی، مصطفی اردستانی، احمد کشوری
	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	شرح مختصر زندگینامه سهام خیام
	فعالیت	مبارزه با دشمن، فداکاری و از خود گذشتگی شخصیت های ذکر شده و فداکاری های آنها
چهارم	اسم شخصیت	آرش کمانگیر، حسین جهان آرا
	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	زندگینامه حسین جهان آرا
	فعالیت	شرحی از اقدام ارش کمانگیر، اقدام فداکارانه جهان آرا
پنجم	اسم شخصیت	آریو برزن، رئیس علی دلواری، مصطفی احمدی روشن، حسن تهرانی مقدم، مسعود علی محمدی، داریوش رضایی نژاد مجید شهریاری
	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	زندگینامه رئیس علی دلواری
	فعالیت	داستان دلاوری آریوبرزن، اقدامات رئیس علی دلواری، شرح مختصری از فعالیت های دانشمندان هسته ای
ششم	اسم شخصیت	رستم، دریاقلی سورانی، معتمد جواد تندگویان
	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)	زندگینامه تندگویان

همانطور که داده های جدول (۶) نشان می دهد بر اساس یافته های پژوهش توجه به شخصیت های مبارز و انقلابی از کتاب پایه سوم شروع شده و در کتابهای پایه اول و دوم اشاره ای به این شخصیت ها نشده است. افرادی که به عنوان شخصیت های مبارز و انقلابی در نظر گرفته شده برخی مانند رستم، آرش کمانگیر، آریوبرزن و رئیس علی دلواری مربوط به گذشته و سهام خیام، حسین فهمیده، حسین امیدزاده، عباس بابایی، عباس دوران، علی اکبر شیرودی، مصطفی اردستانی، احمد کشوری، حسین جهان آرا، دریاقلی سورانی، محمد جواد تندگویان، مصطفی احمدی روشن، حسن تهرانی مقدم، مسعود علی محمدی، داریوش رضایی نژاد، مجید شهریاری مربوط به دوران معاصر می باشند. بعضا در کنار ذکر اسامی این شخصیت ها اشاره ای به تلاش ها و فداکاری های آنان در راه مبارزه با ظلم و ستم و مقابله با متجاوزان شده است. فداکاری و تلاش های برخی از شخصیت های جامعه از جمله مواردی هستند که بایستی به آیندگان منتقل شده و آنان نیز از این فداکاری ها مطلع گردند. بنابراین بایستی در کتاب های درسی با توجه به رسالت و موضوع آنها از فداکاری این شخصیت ها صحبت شود. به عنوان مثال در کتاب های فارسی ذکر داستان از فداکاری این افراد و یا شعرهایی در این خصوص می تواند مصادیق خوبی برای انعکاس فداکاری های آنان باشد.

- تا چه میزان به معرفی شخصیت های ورزشی ایرانی-اسلامی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

جدول (۷): توزیع فراوانی اسامی شخصیت های ورزشی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی

مجموع	پایه های تحصیلی					مؤلفه ها
	ششم	پنجم	چهارم	سوم	دوم	
۱	--	۱	--	--	--	ذکر اسم شخصیت
--	--	--	--	--	--	نوع فعالیت (شاعر، نویسنده و..)
--	--	--	--	--	--	شرح زندگینامه (تاریخ و محل تولد، محل زندگی، وفات و..)
--	--	--	--	--	--	معرفی آثار (مکتوب)
--	--	--	--	--	--	نمونه آثار و فعالیت
۱	--	۱	--	--	--	مجموع

همانطور که داده های جدول (۷) نشان می دهد در خصوص معرفی اسطوره ها، الگوها و اندیشمندان ایرانی اسلامی در کتاب های فارسی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی مجموعاً ۱ مورد در خصوص معرفی شخصیت های ورزشی آورده شده است که در بین پایه های مختلف تحصیلی تنها در کتاب پایه پنجم به این شخصیت اشاره شده است.

جدول (۸): شخصیت های ورزشی و آثار آنها در کتابهای فارسی دوره ابتدایی

شخصیت	مؤلفه ها	پایه
--	اسم شخصیت	اول
--	اسم شخصیت	دوم
--	اسم شخصیت	سوم
--	اسم شخصیت	چهارم
جهان پهلوان تختی	اسم شخصیت	پنجم

همانطوری که داده های جدول (۸) نشان داده است در کتاب پایه پنجم به این شخصیت (جهان پهلوان تختی) اشاره شده است. در کتاب فارسی پایه پنجم در متن کتاب وقتی به معرفی شهید تندگویان و شرح زندگینامه وی پرداخته اشاره ای هم به اسم جهان پهلوان تختی شده است. بجز این مورد موردی که به معرفی شخصیت های ورزشی در کتاب های فارسی پرداخته باشد مشاهده نشده است.

بحث و نتیجه گیری

- تا چه میزان به معرفی شخصیت های ادبی ایرانی - اسلامی در کتابهای فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

زبان فارسی، برای ما جایگاه و اهمیت بسیار ارجمندی دارد؛ چون از سویی هویت فرهنگی ما را سامان می دهد و از دیگر سوی، درگاه رفتن به دنیای آموزش و یادگیری دیگر علوم و فضایل است. درس فارسی، پیام آور شکوه و جلال فکر و فرهنگ ایران اسلامی در طول روزگاران است. که ماحصل تلاش بزرگان و ستارگان رخشان آسمان فرهنگ و ادب، همچون فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ملاصدرا... حکیمان الهی و انسان های فرهنگ مند و دین باوری بوده اند که بایستی به آیندگان معرفی شده و به عنوان گنجینه ای محافظت گردند. یافته های پژوهش با یافته های نجارنهندی و قربانعلی زاده (Najar nahavandi & Ghorbanalizadeh, ۲۰۱۴) همخوانی دارد؛ آنها نتیجه گرفتند که به مولفه های هویت ملی (نمادها، ارزش ها، میراث فرهنگی، مشاهیر و شخصیت ها و وقایع و رخدادها) در هر دو کتاب (کتاب اجتماعی قبل از تحول و کتاب مطالعات اجتماعی) به طور نامتوازن پرداخته شده است. بی توجهی به مشاهیر و وقایع ملی، حذف ارزش های سیاسی، توجه بیشتر به ارزش های اجتماعی، اخلاقی و مذهبی از ویژگی های کتاب اجتماعی می باشد.

- تا چه میزان به معرفی شخصیت های علمی - فلسفی ایرانی - اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

در پاسخ به سوال پژوهش، مشاهده می شود که تا حدی به شخصیت های علمی - فلسفی در کتابهای درسی فارسی دوره ابتدایی توجه شده است. البته این توجه از پایه چهارم شروع شده است. زیرا هم مهارت خواندن دانش آموز تقویت شده و هم دانش آموز در درس دیگر با برخی از این شخصیت ها نیز آشنا شده است. بیشترین تعداد شخصیت های علمی - فلسفی در پایه پنجم معرفی شده اند افرادی چون جبار باغچه بان و ابوریحان بیرونی، رازی، خواجه نصیرتوسی، خواجه نظام الملک و بوعلی سینا، بهمنیار و بزرگمهر از جمله این افراد می باشند که در کتاب های فارسی پایه های چهارم، پنجم و ششم بدانها اشاره شده و به برخی فعالیت های آنان همچون راه اندازی مدرسه ناشنویان، رصدخانه، ساخت بیمارستان اشاره شده است. یافته های پژوهش با یافته های هاشمی و قربانعلی زاده (Hashemi & Ghorbanalizadeh, ۲۰۱۳) همخوانی دارد؛ آنها نتیجه گرفتند که شخصیت ها و مشاهیر همواره وزنه مهمی در هویت ملی کشورها هستند. در جامعه شناسی ۱ تصاویر ابن سینا، فارابی و علامه طباطبایی استفاده شده و نظریات فارابی و علامه طباطبایی نیز در متن مکرر اشاره شده است. رجایی دستغیب (Rajayi dastqeib, ۲۰۱۳) نیز نتیجه گرفت که بیشترین فراوانی ملیت دانشمندان معرفی شده در کتاب های شیمی دوره متوسطه به ترتیب مربوط به ملیت های انگلیسی، آلمانی، فرانسوی و آمریکایی است. همچنین معرفی دانشمندان غیرمسلمان در کتاب دوم بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و فقط دو تصویر از دانشمندان مسلمان و ایرانی در کتاب شیمی سوم وجود دارد. همانطور که یافته های پژوهش نشان داده به برخی از شخصیت های علمی - فلسفی اشاره شده و برخی از فعالیت های آنان نیز آورده شده ولی به شخصیت های دوران معاصر توجه کمی شده در حالی که کم نیستند شخصیت های علمی فلسفی که در دوران معاصر فعالیت نموده اند. لذا از این بابت کتابهای فارسی بایستی مورد بازنگری بیشتری قرار گیرند.

تا چه میزان به معرفی شخصیت های مبارز و انقلابی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

در پاسخ به سوال پنجم پژوهش، مشاهده می شود که گروهی دیگر از شخصیت هایی که در کتاب های فارسی مورد توجه بوده و از فراوانی نسبتا قابل توجهی هم برخوردار بوده اند شخصیت های مبارز و انقلابی بوده اند. بر اساس یافته های پژوهش توجه به این شخصیت ها از کتاب پایه سوم شروع شده و در کتاب های پایه اول و دوم اشاره ای به این شخصیت ها نشده است. فداکاری و تلاش های برخی از شخصیت های جامعه از جمله مواردی هستند که بایستی به آیندگان منتقل شده و آنان نیز از این فداکاری ها مطلع گردند بنابراین بایستی در کتاب های درسی با توجه به رسالت و موضوع آنها از فداکاری این شخصیت ها صحبت شود. به عنوان مثال در کتاب های فارسی ذکر داستان از فداکاری این افراد و یا شعرهایی در این خصوص می تواند مصادیق خوبی برای انعکاس فداکاری های آنان باشد.

تا چه میزان به معرفی شخصیت های ورزشی ایرانی-اسلامی در کتاب های فارسی دوره ابتدایی توجه شده است؟

در پاسخ به سوال پژوهش، مشاهده می شود که در کتاب های فارسی پایه های اول تا ششم دوره ابتدایی مجموعاً ۱ مورد در خصوص معرفی شخصیت های ورزشی آورده شده است. در کتاب فارسی پایه پنجم در متن کتاب وقتی به معرفی شهیدتند گویان و شرح زندگینامه وی پرداخته اشاره ای هم به اسم جهان پهلون تختی شده است. بجز این مورد موردی که به معرفی شخصیت های ورزشی در کتاب های فارسی پرداخته باشد مشاهده نشده است. یافته های پژوهش با یافته های هاشمی و قربانعلی زاده (۲۰۱۳، Hashemi & Ghorbanalizadeh) همخوانی ندارد زیرا آنها نتیجه گرفتند که در کتاب جامعه شناسی ۲ به مشاهیر ورزشی اشاره شده است. البته شاید بتوان گفت درس جامعه شناسی با ورزش ارتباط بیشتری را دارد تا درس فارسی با ورزش از این بابت شاید در کتاب جامعه شناسی به معرفی اساطیر ورزشی نیز پرداخته شده است.

پیشنهادات

۱- در راستای معرفی هر چه بهتر شخصیت های مختلف در کتاب های درسی به نظر می رسد یک نظر سنجی از معلمان و جمع آوری نظرات آنان می تواند بسیار راهگشا باشد زیرا آنان با دانش آموزان در ارتباط مستقیم هستند و بعضاً سوالاتی که در ذهن دانش آموزان در باب شخصیت های مختلف مطرح می شود را می دانند بنابراین مولفین کتب درسی می توانند از این منبع اطلاعاتی به خوبی استفاده کنند.

۲- شناسایی شخصیت هایی که در ابعاد مختلف فعالیت داشته اند و انعکاس آثار و فعالیت های آنان در کتاب های مختلف بویژه کتب فارسی دوره ابتدایی.

۳- پیشنهاد می گردد در کتاب فارسی در کنار تمرین ها بخشی نیز به عنوان تاریخ ادبیات اضافه گردد. بدین ترتیب که وقتی شعری از سعدی در کتاب آورده می شود. توضیح مختصری نیز راجع به سعدی و آثار و فعالیت های او آورده شود در کتاب هایی که ممکن است چند درس از سعدی آورده شود زندگینامه او را می توان بخش بخش کرده و در قسمت تاریخ ادبیات آورد.

۴- مولفین کتب درسی بایستی در کنار توجه به مشاهیر و شخصیت های گذشته دوران معاصر را نیز یاد نبرده و به معرفی شخصیت های ممتاز این دوران و کارهایشان نیز بپردازند.

۵- همانطور که یافته های پژوهش نشان داده در برخی موارد توازنی بین پایه های اول تا ششم در معرفی شخصیت ها وجود ندارد. مولفین کتب درسی بایستی تلاش کنند تا این موازنه را برقرار سازند. ممکن است عدم توانایی خواندن در پایه های اول و دوم عامل این عدم توازن باشد اما می توان با ارائه عکس و تصاویر از این شخصیت ها انگیزه های را در آنان ایجاد کرد.

- ۶- قرار دادن برخی از دروس بصورت آزاد جهت معرفی شخصیت ها بدین ترتیب که در قالب یک کار پژوهشی دانش آموز موظف باشد در خصوص یک شخصیت مطالعه کرده و مطالبی را تهیه کند و به کلاس ارائه دهد.
- ۷- تهیه جزوات تکمیلی برای دروس و معرفی دقیق تر شخصیت های ذکر شده در کتاب های درسی بویژه کتب فارسی.
- ۸- تفکیک شخصیت ها و معرفی هر شخصیت ها در درس مربوطه.

محدودیت های پژوهش

- ۱- برخی از شخصیت ها در دو حیطه فعالیت داشتند مثلاً دینی و سیاسی که بعد غالب فعالیت آنها در نظر گرفته شد.
- ۲- محدودیت زمانی و عدم امکان بررسی موضوع در جوامع بزرگ تر (کلیه کتاب های دوره ابتدایی) و مقایسه یافته ها با یکدیگر.

References

- Abbas Zadeh Morbali, Majid. (2020). Institution of education and the necessity of adopting a comprehensive identity policy in order to strengthen national identity in Iran, *Political Science Quarterly*, 16(18): 57-77[in Persian]
- Abdi, Ataullah and Lotfi, Maryam. (2008). The position of national identity in the studied education textbooks: high school history books, *National Studies Quarterly*, 9(35): 73-53[in Persian]
- Ahmadi, Hamid and Rashid Mozal, Mohammad Taghi and Bayat, Kaveh. (2016). Iranian identity in the scope of Iran's social history, *Book Review Quarterly, third year, number 11*, pp. 19-21[in Persian]
- Aminian, Ali and Mousavi, Maitham. (2021). Textbooks and the evolution of the education system, *Rosh Madrasah Farda magazine*, 17(7): 14-16[in Persian]
- Aref, Reza. (2010). "Our Islamic identity." *Islamic Studies*, No. 1, pp. 111-138
- Askari, Alireza. (2021). The role of textbooks in underprivileged areas, *Journal of Rosh Madrasah Farda*, 17(7): 20-22[in Persian]
- Bakhtiar Mehdi Zardakhshoui. (2018). Structural and content analysis of Persian books in the second year of high school, *a thesis for receiving a master's degree, Shahid Bahn Ras Esfahan campus*[in Persian]
- Beheshti, Samad and Haq Moradi, Mohammad. (2017). Meta-analysis of studies related to the relationship between ethnic identity and national identity in Iran with an emphasis on the role of media, *Iranian Social Issues Quarterly*, 8 (2): 5-27[in Persian]
- Ghanbari, Shami; Ghadimi, Mehdi and Ramshani, Naser Ali. (2018). Content analysis of middle school social studies books in terms of the application of the concept of identity, *Journal of Social Science Development*, 20(3): 57-52[in Persian]
- Ghayoumi, Abbas Ali and Ansari, Mohammad Reza. (2012). Assessing the status of Iranian-Islamic identity components among students and providing management solutions to improve it. *Cultural management, period, number 1*, 18 pp. 1-23[in Persian]
- Gheyseri, Nouraleh. (2007). Iranian intellectuals and identity. *Tehran: Iranian Civilization Publications*[in Persian]
- Ghobadi, Hossein Ali and Manijhe Ghiyathuddin. (2007). Capacities of Persian literature in restoring Iranian identity. A collection of essays on the political, social, cultural and literary approach to identity and identity crisis in Iran, by Ali Akbar Alikhani, 2nd edition, *Tehran: Research Institute of Humanities, Culture and Social Studies of Jihad University*, pp. 143-164[in Persian]
- Hashemi, Seyedzia and Gurban Alizadeh, Mojdeh. (2014). National identity in sociology textbooks 1 and 2, *Sociology of Education*, No. 4: 175-207[in Persian]
- Jadidi Mohammad Abadi, Akbar. (2015). Content analysis of sixth grade Persian and social science textbooks in terms of attention to national identity based on approved standards, *Research Quarterly in Educational and Virtual Learning*, 3 (11): 41-48[in Persian]
- Jenkins, Richard. (2002). social Identity. Translated by Toraj Yarahamdi, *Tehran: Shirazeh Publishing*
- Khandan, Ali Asghar. (2004). Innate perceptions in the works of Shahid Motahari, *Ibn Sina, Descartes, Locke and Chomsky. Qom: Taha*[in Persian]
- Khosravianian, Hamidreza. (2008). Delineation of national (Iranian) identity in secondary history textbooks from 1385-1343, *master's thesis, Shahid Beheshti University, Iranian Studies Foundation*[in Persian]

- Krippendorff, Klaus (1980) *Fundamentals of Content Analysis Methodology*, translated by Hoshang Naibi. (2018). 11th, Tehran: Nashrani
- Momeni Rad, Akbar, Aliabadi, Khadija, Fardanesh, Hashem and Mazini, Nasser. (2013). Qualitative content analysis in research: nature, stages and validity of results, educational measurement, number 14[in Persian]
- Najar Nahavandi, Maryam and Gurban Alizadeh, Mojdeh (2014). An analysis of national identity in textbooks (a case study of social studies), *Educational Quarterly*, No. 29: 80-103[in Persian]
- Rajai Dastghib, Zarasa and Rajai Dastghib, Shiva. (2013). Investigating the position of Muslim and Iranian scientists in secondary chemistry textbooks, the 8th Iranian Chemistry Education Seminar. *Faculty of Chemistry, Semnan University*[in Persian]
- Rozazi Far, officer. (2005). Sociological model of national identity in Iran", in the book *National Solidarity in Iran*, by Dariush Qamari, *Tehran: Institute of National Studies*
- Rizvani, Ruhollah. (2010). Content analysis, the quality of research in humanities, first issue
- Sabzevari, Mehdi and Mohammadi, Fatemeh. (2014). Linguistic criticism of the middle school Persian language book and its educational issues. *Science of Language*, 2(3). 11-81[in Persian]
- Salehi Imran, Ibrahim; Abedini Beltrak, Mayment and Mansouri, Syros. (2018). Qualitative content analysis of primary school textbooks based on cultural heritage components, *Quarterly Journal of Socio-Cultural Development Studies* 7 (1): 9-36[in Persian]
- Sauveh, Moloud.(2010). Examining the emphasis of Persian books, history, middle school social studies on Iranian-Islamic identity" *master's thesis, Boali Sina University, Hamedan*
- Yarmohamedian, Mohammad Hossein. (2011). Principles of lesson planning, *Tehran: Yadavare Kitab Publishing House*[in Persian]
- Zandvakili, Masoume. (2016). "Comparative study of human identity in postmodern and Islamic schools with an emphasis on the opinions of Jean-Francois Lyotard and Morteza Motahari" *Master's thesis, Al-Zahra University, Tehran*[in Persian]